

L. Fuchs: New Kreuterbuch, 1543, Von Betonick.

Von Betonick. Cap. CXXXII.

(A) Namen.

Betonick oder Bethonien würt auff Griechisch Cestron, zů Latein Vetonica oder Betonica genent, welchen namen sie auch in den Apotecken biß auff dise zeit behalten haben. Utsach aber sölcher namen findt man in meinem Lateinischen kreüterbüch.

Geschlecht.

Es werden der Bethonien gleichwol zwey geschlecht gefunden, dann eine mit weissen, die ander mit braunen blümen gefunden würt. Haben sonst keinen underscheyd, weder mit wurtzel, blettern, stengel, âhern, noch samen.

Van betonie. Kapittel 132. (*Stachys officinalis*)

Namen.

Betonie of Bethonien wordt op Grieks Cestron, in Latijn Vetonica of Betonica genoemd, welke naam ze ook in de apotheken tot op deze tijd behouden heeft. Oorzaak echter zulke namen vindt men in mijn Latijnse kruidenboek.

Geslacht.

Er worden van de betonie gelijk wel twee geslachten gevonden, dan een met witte en de andere met bruine bloemen gevonden wordt. Hebben verder geen onderscheid, noch met wortel, bladeren, stengels, aren, noch zaden.

(B) Gestalt.

Betonick hat einen vierecketen, rauhen, elen langen stengel. Die bletter seind lang, weych, schwartzgrün, breyt, ettlicher maß dem Eychen laub gleich, zu ringpumbher zerkerfft, gleich einer sägen, eines lieblichen geruchs. Dise bletter seind auch gegen der wurtzel grösser dann oben am stengel. Am gipffel des stengels gewindt sie ein köpfflin wie ein äher, darauf schlieffen ihre blumen, deren ettlich gantz braun, die andern gantz schneeweiß seind. Nach der blüst findt man den schwartzen langen ecketen samen, in den löcherigen ähren. Die wurtzel ist rotlecht und zasecht, fast wie an der weissen Nießwurtz.

(C) Statt irer wachung.

Die braun Betonich wechst gern in wisen, wälden, bergigen, kallten unnd finstern orten. Die weiß ist seltzam, würdt in ettlichen wälden gefunden, in sonderheyt aber umb Rotenburg am Necker wechst sie an vil orten.

Zeit.

Betonick blüet im Brachmonat und Hewmonat fürnemlich.

Die natur und complexion.

Betonick kreüter seind warm unnd trucken im ersten grad vollkommenlich, oder im mittel des andern grads.

(D) Die krafft und würckung.

Die wurtzel zu pulver gestossen, unnd mit Meth getruncken, reytzen zu speien, und treiben oben herauf den zähen schleim. Die bletter gedötrret haben einen grossen brauch in der artzney. Ein quintlin derselbigen inn Meth jngenommen ist dienstlich denen so den krampff haben, und wider alle gebresten der mütter, inn sonderheyt aber für das auffsteigen derselbigen. Drey quintlin des krauts oder bletter dermassen inn wein jngenommen, seind nützlich denen so von schlangen und natern gebissen werden. Das kraut auch übergeschlagen ist dienstlich denen so von giftigen thiern gebissen seind. Ein quintlin darvon in wein jngenommen unnd getruncken, ist gut wider allerley gift. So einer Betonick zuvor jnnimpt würt ihm kein gift künden schaden. Sie treibt den harn, und bricht den stein in den nieren. Reynigt die lungen, brust, und leber. Bringt [357, 358] (E) den frawen ihre zeit, und ist in sonderheyt gut denen so die fallenden sucht haben, in wasser

Vorm.

Betonie heeft een vierkantige, ruwe, ellebogen lange stengel. De bladeren zijn lang, week, zwartgroen, breed en ettelijke mate het eikenloof gelijk, ringsom gekerfd gelijk een zaag, een lieflijke reuk. Deze bladeren zijn ook tegen de wortel groter dan boven aan stengel. Aan top der stengels gewint ze een kopje zoals een aar, daaruit sluipen hun bloemen die ettelijke gans bruin, de andere gans sneeuwwit zijn. Na de bloei vindt men de zwarte lange kantige zaden in de luchtige aren. De wortel is roodachtig en vezelig, vast zoals aan het witte nieskruid.

Hun groeiplaats.

De bruine betonie groeit graag in weiden, wouden, bergachtige, koude en duistere oorden. De witte is zeldzaam, wordt in ettelijke wouden gevonden en vooral echter om Rotenburg aan Neckar groeit ze aan veel oorden.

Tijd.

Betonie bloeit in juni en juli voornamelijk.

De natuur en samengesteldheid.

Betonie kruiden zijn warm en droog in eerste graad volkomen of in het midden der andere graad.

De kracht en werking.

De wortel tot poeder gestoten en met mede gedronken wekken op tot spuwen en drijven boven uit de taaie slijm. De bladeren gedroogd hebben een groot gebruik in de artsenij. Een quinten van diezelfde in mede ingenomen is dienstig diegene zo de kramp hebben en tegen alle gebreken der baarmoeder en vooral echter voor dat opstijgen van diezelfde. Drie quinten van het kruid of bladeren dermate in wijn ingenomen zijn nuttig diegenen zo van slangen en adders gebeten worden. Dat kruid ook omgeslagen is dienstig diegenen zo van giftige dieren gebeten zijn. Een quinten daarvan in wijn ingenomen en gedronken is goed tegen allerlei gif. Zo een betonie tevoren inneemt zal hem geen gif kunnen schaden. Ze drijft de plas en breekt de steen in de nieren. Reinigt de longen, borst en lever. Bringt [357, 358] de vrouwen hun tijd en is vooral goed diegenen zo de vallende ziekte hebben, in water gekookt en gedronken. Verzacht de stoelgang met mede gedronken vier quinten zwaar. Versterkt de verduwing zo een na de nachtmaal een boon

gesotten und getruncken. Lindert den stůlgang mit Meth getruncken vier quintlin schwâr. Sterckt die dewung so einer nach dem nachtmal einer bonen groŕ mit gesottnem hōnig jnnimpt. Dergleichen soll es auch gebraucht werden von denen, welchen sawt übersich kōpelt. In geringem wein jngenommen bekomp̃t sie wol denen so blůt speien. Item denen so das hűftwee haben, und schmerzen der blasen, in wasser gesotten. Jst gůt denen so die geelsucht haben, und wassersűchtig seind. Item denen so die schwindsucht haben, und eyter umb die brűst. Betonick ist seer gůt zů den lamen glidern.	groot met gekookte honing inneemt. Dergelijke zal het ook gebruikt worden van diegenen welke het zuur omhoog rispt. In geringe wijn ingenomen bekomp̃t ze goed diegenen zo bloed spuwen. Item diegenen zo de voetenpijn hebben en smarten der blaas, in water gekookt. Is goed diegenen zo die geelzucht hebben en waterzuchtig zijn. Item diegenen zo de duizeligheid hebben en etter om de borst. Betonie is zeer goed tot de lamme leden.
---	---

Dodonaeus;

Van Betonie kap. LXXXVIII.

Vorm.

Betonica Betonie.

(*Stachys officinalis*)

Betonie heeft langachtige en breedachtige bladeren die van kleur donkergroen en rondom als een zaag gekerfd zijn en van geur aangenaam. Hiertussen komt een ruwe, vierkantige steel voort die vijf en veertig cm lang wordt en met dezelfde maar wat kleinere bladertjes bezet is en op de top een korte aar geeft die vol is van welriekende bloempjes die van kleur meestal rood zijn, soms ook (maar zeer zelden) sneeuwwit waarna in de aar zwart, lang en gehoekt zaad groeit. De wortel heeft vele aanhangende worteltjes.

Van noch een ander Betonie schrijft Paulus Egineta die tegenwoordig Veronica genoemd wordt waarvan wij in het XVI kapittel geschreven hebben van het eerste boek.

Plaats.

Betonie groeit in de beemden en ook in donkere bossen en bergachtige, gelijke plaatsen, het wordt ook overal in de hoven geplant.

Tijd.

Betonie bloeit meestal in augustus.

Naam.

Betonie wordt in Grieks Cestron en Psychotropon genoemd. In Latijn en in de apotheken Betonica en Vetonica. In Hoogduits Braun betonich. In Frans betoine of betoesne.

Natuur.

Betonie is warm en droog tot in de tweede graad.

Kracht en Werking.

Betonie die in water gekookt en gedronken wordt lost de urine en breekt de steen in de nieren, het zuivert en reinigt de borst en de longen van de fluimen en van de etter, het is uit zichzelf goed voor diegene die uitdrogen en die hoesten.

De gedroogde bladeren van betonie die een vierdeel lood zwaar met honingwater ingenomen zijn, zijn goed voor diegene die hun zenuwen genomen worden of ontkrimpen.

Item, de vrouwen die met de baarmoeder gekweld zijn.

Diezelfde bladeren die op dezelfde manieren gebruikt worden laten bij de vrouwen hun menstruatie komen.

Item, de gedroogde bladeren van betonie met wijn zijn goed voor diegene die door slangen en adders gebeten zijn als het gedronken en op de beten en steken gelegd wordt. Zo ook voor diegene die venijn ingenomen hebben. En als je deze bladeren van tevoren in neemt dan beschermen ze de mensen tegen alle venijn.

Betonie opent en geneest de verstoptheid van de lever, milt en van de nieren en is goed tegen de waterzucht.

Betonie dat met wijn en water gedronken wordt is goed tegen bloedspuwen en geneest alle inwendige en uitwendige kwetsingen.

Betonie met honingwater maakt zachte toiletgang en is goed om te gebruiken tegen de vallende ziekte, razernij en weedom in het hoofd.

Betonie die met gezuiverde honing is vermengd en 's avonds na het eten ingenomen wordt versterkt de maag en laat het eten verteren en beneemt het oprispen en opwerpen.

Hetzelfde doet ook de konserf van betonie die met suiker gemaakt is waarvan een boon groot ingenomen wordt.

De wortel van Betonie die gedroogd en met honing wateringenomen wordt laat de taaie, slijmachtige fluimen en andere kwade vochtigheden spuwen en overgeven.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl> en : <http://www.volkoomen.nl/>